

Юшак В. М.,

Волинський національний університет імені Лесі Українки

ВЛАСНІ ІМЕНА ЯК ОБ'ЄКТ ЛІНГВІСТИЧНОГО АНАЛІЗУ

Стаття присвячена дослідженню власних імен у когнітивному аспекті. Вивчення когнітивних характеристик власних імен дозволяє виявити механізми номінації. Антропоніми розглядаються у вигляді антропонімічного фрейму.

Ключові слова: власне ім'я, фрейм, антропонім, знак.

Статья посвящена исследованию собственных имен в когнитивном аспекте. Изучение когнитивных характеристик личных имен позволяет раскрыть механизмы имя-наращения. Антропонимы рассматриваются в виде антропонимической фрейма.

Ключевые слова: собственное имя, фрейм, антропоним, знак.

The article focuses on cognitive aspect of personal names. The analysis of cognitive peculiarities of personal names makes it possible to reveal the mechanisms of name-giving. Anthroponyms are presented in the form of the frame.

Key words: personal name, frame, anthroponym, sign.

Постановка проблеми. Номінація, незалежно позитивної чи негативної конотації, є селективним процесом. У той час, як одні імена передають певне історичне, ідеологічне чи соціокультурне значення, інші зникають з ужитку або, якщо і зустрічаються, можуть бути незрозумілими для слухача чи читача, навіть якщо вони є іменами-символами для певної соціально-етнічної спільноти. Найбільше власних імен-символів у країнах, які мають багату та давню історію.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Ономастичні одиниці неодноразово виступали об'єктом вивчення вітчизняних і зарубіжних лінгвістів. З 1960-70 р.р. розвідки проводились у руслі філософських та соціологічних досліджень. Г. Фреге довів [9], що сенс і значення не є тотожними (трикутник Фреге або семантичний трикутник знак-сенс-значення). За теорією цього дослідника, власні імена (ВІ) мають значення та сенс. Під значенням, в рамках його системи уявлень, розуміється предметна область, співвіднесення з певним ім'ям. Під сенсом мається на увазі певний аспект розгляду цієї предметної області. Тільки людина, достатньо обізнана у мові, як правило, може зрозуміти що означає певне власне ім'я. Декодувати ВІ неможливо без правильного розуміння значення. Наприклад, хтось може знати імена Марк Твен і Семюель Клеменс і не розуміти, що вони позначають один і той же об'єкт, представлений різними способами, і сенс цих слів, як і способи їх референції залишаються різними. Таким чином, ВІ відображають наше сприйняття об'єктивної дійсності.

Досі не існує єдиної точки зору щодо значення ВІ та його статусу у мові. Одні лінгвісти розглядають ВІ як семантичні знаки, які виконують лише називну функцію і не передають ніякого значення (Дж.Ст. Мілль, А. Гардинер, А.А. Реформатский, О.С. Ахманова, Н.Д. Арутюнова). Інша група вчених вважає, що ВІ – це значеннєві одиниці, які мають план змісту. Так, за Д.І. Ермоловичем [3, с. 38] антропонім – це власне ім'я (або набір імен, включаючи всі можливі варіанти), офіційно присвоєне певній людині як розпізнавальний знак. О.В. Суперанська [8, с. 136] називає ВІ особливими мовними знаками, які отримують своє значення лише при встановленні їх зв'язку з об'єктами, до яких вони відносяться.

Отже, ВІ є комплексним знаком з певними лінгвокультурними, прагматичними, логічними, філософськими, семіотичними, історичними, психологічними, соціолінгвістичними особливостями та є об'єктом вивчення багатьох дисциплін. З іншої сторони, багатоаспектність ВІ зумовлює ряд проблем, наприклад, те, що вони розглядаються лише в одному аспекті, не враховуючи інші властивості. ВІ можна досліджувати з позиції різних лінгвістичних галузей (синтаксису, семантики, прагматики, психолінгвістики, нейролінгвістики).

Мета і завдання дослідження. Метою цієї статті є представити одиничні загальномовні антропоніми у вигляді фреймів, а також побудувати індивідуальний антропонімічний фрейм з огляду на тип дискурсу.

Виклад основного матеріалу. Щодо типів антропонімів, їх класифікація здійснюється за різними принципами. На думку Д.І. Ермоловича [3, с. 39], існують одиничні (тобто ті, що належать багатьом людям, але, перш за все, пов'язані з певною особою, наприклад, Плато, Шекспір) та множинні (такі, що в мовній свідомості колективу не пов'язані з єдиною людиною) антропоніми.

Можна стверджувати, що такі імена, як Mary, Joan, Susan, Ann є множинними. У таких антропонімів немає певної референції на конкретну особу у реченні, яке розглядається поза текстом. Це пояснює чому ці імена можна розглядати як загальні злічувані іменники (I know three Marys). У випадку використання імен видатних громадських, політичних та наукових діячів, йдеться про конкретну одиничну особу, але якщо брати до уваги конкретні риси, притаманні цій особі та відомі представникам даного соціуму, інформація про особу розширюється, і ці імена набувають певної конотації й переходять у категорію загальних іменників.

Отже, можемо стверджувати, що антропоніми – це не лише мовні знаки, які використовуються для номінації людей, їх семантика є набагато ширшою. За допомогою ВІ передається певний сенс, зрозумілий мовцям певної лінгвокультури.

Онімічні одиниці поки що мало досліджені у когнітивному аспекті. Вони розглядаються як самостійні одиниці, так і в дискурсах різних типів. Вивчення ВІ у когнітивній парадигмі зумовлене антропоцентризмом сучасного мовознавства, розумінням ВІ як мовного знака. Дослідження когнітивних характеристик ВІ дозволяє виявити глибинні механізми процесу іменування, дослідити ментальні процеси та проаналізувати, з якими структурами знання вони співвідносяться.

Антропонім класифікує людей за статтю, етнічною приналежністю, соціальним статусом. Ознака “етнічної приналежності” може сприяти перетворенню імені у концепт “типовий представник нації”: John – у англійській культурі, Иван – у російській, Жан – у Франції.

Для кожної людини ім'я несе особливий, особистий зміст. Наприклад, при виборі імені для дитини кожна мама керується своїми власними критеріями, сформованими на особистих асоціаціях. У випадку появи загально-го значення в імені фіксуються ознаки референта, які відображені в уявленні про нього у всіх носіїв мови, а саме стать, власник імені, етнічна приналежність. Можна стверджувати, що дедалі рідше використовуються традиційні імена, у яких можна виділити ознаку статі, етнічної чи соціальної приналежності. Імена стають часто уніфікованими, унікальними та символізують щось дуже особисте. Для прикладу, відомий футболіст Девід Бекхем та його дружина Вікторія назвали свою дочку *Seven*, яке позначає номер Девіда у футбольній команді.

На певних етапах одиничні ВІ змінюються, наприклад, ім'я до одруження або прізвище чоловіка, ім'я, отримане при постризі у монастир чи мирське, ім'я, отримане при зміні соціального статусу. О.Б. Йокояма зазначає, що вибір імені залежить від контексту, від суб'єктивного ставлення адресанта до адресата, від того, які відносини між комунікантами, від загального рівня їх культури, від середовища, в якому вони живуть [4, с. 73]. Ю.С. Степанов пояснює зміну імені тим, що “пучки ознак”, які відповідають різним іменам, розглядаються як відмінні, через наявність певної, дуже важливої в соціальному плані ознаки [7, с. 254-255]. О.Б. Йокояма обґрунтовує, що варіативність імені є можливою завдяки активізації в пізнанні мовця в певний момент часу різних елементів “пучка ознак”.

Вибір імені мотивується, визначається та структурується особливими конструкціями знання. Характеристики імені фіксуються у певні фрейми, які є відображенням суми знань людини, досвіду, сприйняття світу. Фрейм не лише служить для організації досвіду в пізнанні людини, але є й інструментом пізнання та забезпечує когнітивне опрацювання типових ситуацій.

У сучасних дослідженнях в області семантики фрейм розуміється як центр концентрованої презентації знань про те, як різні предмети та явища використовуються, зв'язані між собою та як вони взаємодіють. М. Мінський трактує фрейм як найбільш значущий тип структури презентації знань у семантиці природної мови на тій підставі, що в ньому віддзеркалюються отримані в результаті попереднього досвіду знання про певну стереотипну ситуацію і про текст, який описує цю ситуацію [6, с. 7]. Ч. Філлмор визначає фрейм як набір слів, кожне з яких позначає певну частину або аспект деякого концептуального або акціонального цілого [10, с. 111].

Згідно з концепцією базисних фреймів С.А. Жаботинської [2, с. 12], внутрішній лексикон людини є концептуальною сіткою, утвореною п'ятьма базисними фреймами – предметним, акціональним, посесивним, ідентифікаційним і компаративним. Фрейми класифікуються як базисні, оскільки вони демонструють узагальнені принципи категоризації знань про об'єктивну дійсність. В основі ідентифікаційного фрейму: ХТОСЬ/ЩОСЬ-ідентифікатив є ХТОСЬ/ЩОСЬ-ідентифікатор. Доменами ідентифікаційного фрейму є: персоніфікація (ХТОСЬ/ЩОСЬ є ЩОСЬ-персоніфікація), класифікація (ХТОСЬ/ЩОСЬ-ідентифікатив є ХТОСЬ/ЩОСЬ-класифікатор), характеристика (ХТОСЬ/ЩОСЬ-ідентифікатив є ХТОСЬ/ЩОСЬ-характеризатор) (рис. 1). У схемі персоніфікації власне ім'я використовується в якості персоніфікатора. Схема класифікації за допомогою класифікатора (загального іменника) відображає приналежність власного імені до певного класу. У схемі характеристикації власне ім'я співвідноситься з загальним іменником, уточнюючи певну характеристику.

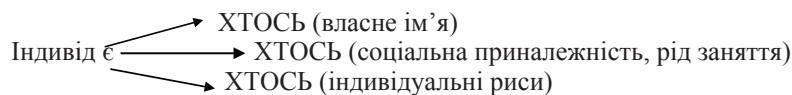

Рис. 1. Модель ідентифікаційного фрейму

О.Ю. Карпенко [5, с. 5-8] поділяє загальнономвні онімічні фрейми за типами позначуваних денотатів на субфрейми, а за природою – на реальний, віртуальний, сакральний скрипти. Індивідуальні онімічні фрейми будуються за ступенем інформованості індивіда (рис. 2). Вони є сукупністю власних назв, якими володіє певна людина.

У центрі фрейму – індивідуальне Я (ім'я, прізвище, прізвисько людини), навколо якого вибудовуються кола. Однак, розміщення кіл є суб'єктивним, адже все зумовлено ступенем знання, закріплення у свідомості. Так, в індивідуальному антропонімічному фреймі можна виділити кола: 1) імена батьків, рідних, найближчих рідних (Ти-коло); 2) назви осіб, з якими людина знайома, особисто їх бачила, це імена знайомих, колег (Ви-коло); 3) імена відомих людей та історичних осіб (Вони-коло); 4) всі ВІ, яких не знає дана людина (коло невідомості).

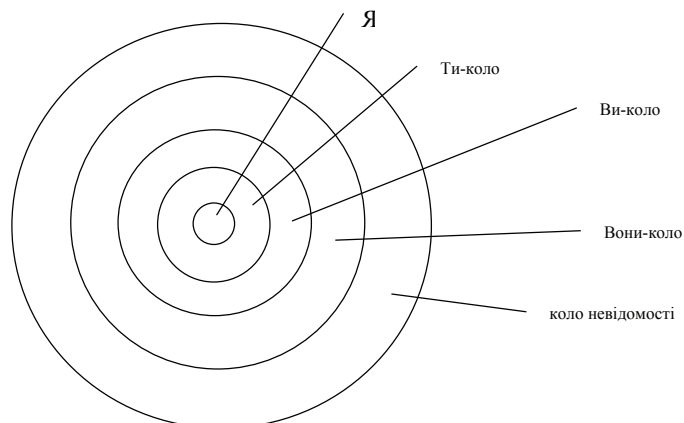

Рис. 2. Будова індивідуального антропонімічного фрейму

Проте, дана модель індивідуального антропонімічного фрейму є досить умовною, оскільки імена можуть переміщуватись з одного кола, залежно від ситуації. Також для родичів відомої людини, його ім'я буде знаходитись у першому колі, а для всіх інших – у третьому.

Л.В. Гнаповська [1] називає антропонімічну систему народу фреймом інтерпретації дійсності, тобто концептуальним континуумом семантичного буття світу предметів та уявлень. Дослідниця вважає, що ВІ – це когнітивне утворення, вписане в загальний контекст суспільної свідомості індивідів, з яких складається соціум на певному часовому і соціальному зрізі. Антропоніми функціонують в якості своєрідних культурно-історичних індексів етноспецифічної самотності індивіда як суб'єкта суспільної діяльності. ВІ слід розглядати як згорнуті національно-культурні тексти у перспективі теорії адресованості тексту. Відтворення внутрішньої будови оніма дає змогу декодувати текст.

Концептуальна схема, яка знаходиться в основі такого фрейму, зображена наступним чином:

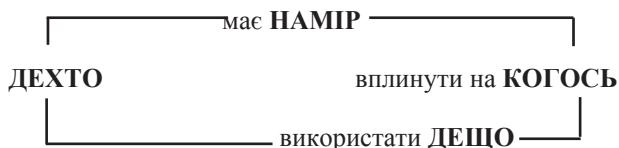

Рис. 3. Фрейм антропонімічної системи народу

Вважаємо доцільним розглядати індивідуальний антропонімічний фрейм у трьох площинах:

- 1) антропонімічний фрейм як індивідуальну систему ВІ, які відомі особі;
- 2) фрейм певного імені, який складається зі слотів (характеристик).
- 3) антропонімічна система літературного твору.

Згідно з теорією фреймової семантики, верхні рівні (вузли) фрейму твору репрезентовані наступними концептами:

- 1) “образ головного героя / героїні”,
- 2) “міжособистісні стосунки”,
- 3) “внутрішній конфлікт”,
- 4) “фінал”.

Наступним є розгалуження вузлів на слоти, які представлені іменами героїв.

Висновки. Ім'я в художньому тексті реалізує закладений в ньому семантичний і прагматичний потенціал, інший, ніж у повсякденному спілкуванні. Саме в художньому творі ім'я або продумана автором ціла система імен бере участь у створенні змісту тексту. І якщо ім'я в нашому повсякденному житті практично десемантизоване, то у художньому дискурсі антропонім, як і всі інші елементи тексту, дають читачеві привід “підозрювати” його в невіпадковому використанні. Отже, імена в художньому творі утворюють антропонімічне герменевтичне коло, без інтерпретації якого спроба проникнути в глибинний зміст тексту стає безглуздою.

Література:

1. Гнаповская Л. В. Фрейм как структура представления знаний в антропонимической системе (на материале английских личных имен) // Проблемы семантического описания единиц языка и речи: тезисы докладов Международной научной конференции. – Минск, 1998. – С. 201-204.
2. Жаботинская С. А. Ономастиологические модели и событийные схемы // Вісник Харк. нац. ун-ту ім. В. Н. Каразіна. – 2009. – № 837. – С. 3-14.
3. Имена собственные на стыке языков и культур / Д. И. Ермолович. – М. : Р. Валент, 2001. – 200 с.
4. Йокояма О. Б. Когнитивная модель дискурса и русский порядок слов. – М. : Языки славянской культуры, 2005. – 424 с.
5. Карпенко О. Ю. Проблематика когнитивной ономастики. Монографія. – Одеса : Астропринт, 2006. – 377 с.
6. Минский М. Фреймы для представления знаний / М. Минский. – М. : Энергия, 1979. – 152 с.
7. Степанов Ю. С. В трехмерном пространстве языка – М. : Наука, 1985. – 335 с.
8. Суперанская А. В. Общая теория имени собственного – М. : Изд-во “Наука”, 1973. – 366 с.
9. Фреге Г. Логика и логическая семантика : Сборник трудов / Пер. с нем. Б. В. Бирюкова под ред. З. А. Кузичевой : Учебное пособие для студентов вузов. – М. : Аспект Пресс, 2000. – С. 230-247.
10. Fillmore Ch. J. Frame semantics // The Linguistic Society of Korea (ed.). Linguistics in the Morning Calm. – Seoul: Hanshin Publishing Co, 1982. – P. 111-137.